

Mészáros Sándor

A NÉPFELSZABADÍTÓ MOZGALOM NÉHÁNY JELLEGZETESSÉGE ÉSZAK-BÁCSKÁBAN ÉS A TISZA MELLÉKÉN 1941-BEN

A népfelszabadító mozgalom Észak-Bácskában és a Tisza mellékén elsősorban azokon a helyeken jelentkezett, ahol a forradalmi munkásmozgalomnak a háború előtt gazdag hagyományai voltak. Az osztályharc intenzitása, átmeneti gyengülése, majd fellendülése rendszerint egybeesett a harc országos szintű fellendülésével, vagy időszaki hanyatlásával, amelynek integrális részét képezte. A Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak ugyanis már az első világháború előtt is voltak Észak- és Közép-Bácska falvaiban és városaiban szervezetei, amelyekbe a csekély számú ipari munkásságon kívül az agrárproletariátus jó része is bekapcsolódott. A párt eszmei térhódítása különösen meggyorsult a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének 1906 elején történt megalakulása után.¹ Ebben az időben jöttek létre agitációs nemzeti bizottságai is (szerb, illetve szerb-bunyevác, német, szlovák, román). Ezáltal megvalósult Engelsnek az az 1890-ben elhangzott értékelése, mely szerint a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak minden esélye megvolt az internacionális jellegre, mert egy soknemzetiségű országban töltötte be forradalmi hivatását. Ezek a körülmények is nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az első világháború alatt az orosz fronton fogságba esett vadaságai közül igen sokan az októberi szocialista forradalom aktív résztvevői lettek.

Az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlása és a Szerb—Horvát—Szlovén Királyság megalakulása után Észak- és Közép-Bácskában, valamint a Tisza mellékén a szervezett munkásság többsége az időközben megalakult Szocialista Munkáspárt (kommunista) forradalmi osztályharcos programját fogadta el, a munkásmozgalom reformista szárnyához pedig csak igen kevesen csatlakoztak. A hírhedt Obznana és az Államvédelmi törvény, Aleksandar király 1929. január 6-án bevezetett diktatúrája a munkásmozgalomra is súlyos csapást mért, a forradalmi osztályharc folytonossága azonban nem szakadt meg, bár a sorozatos rendőrségi letartóztatások, bírósági ítéletek a mozgalom időszaki apá-

lyát idézték elő. Szabadkán például 1929-ben, 1932-ben, 1934-ben, 1936-ban és 1941 januárjában történtek tömeges letartóztatások. Ezt követte azután a forradalmi munkásmozgalom részvevői jó részének elítélése (Djuro Pucar, Lazar Nešić, Matko Vuković, Kizur István stb.)²

A forradalmi munkásmozgalom fellendülése Vajdaságban is egybeesik Jugoszlávia Kommunista Pártja új központi vezetőségének a megalakulásával, Josip Brozzal az élén. Hozzá kell azonban fűznünk, hogy ez a konszolidációs folyamat Vajdaságban lassúbb volt, mint az ország más területein az illegális tartományi pártbizottságnak 1936-ban történt felfedése és tagjai jó részének elítélése után. A soron következő forradalmi feladatokat Vajdaságban a pártaktivisták új nemzedéke hajtotta végre, élén Žarko Zrenjaninnal és Radivoje Čirpanovval, Jusuf Tulićtyal és Svetozar Markovićtyal. Az 1940. szeptember első felében Sremska Kamenica közelében megtartott hatodik tartományi pártértekezleten megállapították, hogy a JKP-nek Vajdaság területén hat körzeti bizottsága, tucatnyi járási, továbbá néhány városi és helyi pártbizottsága működik. Összesen 650 párttagot tartottak nyilván. A párttagok összlétszámának mintegy 30 százaléka volt magyar nemzetiségű, de figyelemre méltó híve volt a JKP-nek az egyes szlovák helységekben is.³

A Szabadkai Kerületi Bizottság háború előtti tevékenységére vonatkozó adatok igen szegényesek, mivel tagjai közül csak egy maradt életben.⁴

Az áprilisi háború előtt helyi bizottságok működtek még Zentán (amely később járási szervezetté bővül), Adán, Topolyán és Csantavéren, de pártsejtek voltak alakulóban más községekben is.⁵ Mindezekben a helyeken az Ifjúkommunista Szövetség helyi bizottságai és szervezetei is megalakultak, Žednikben pedig kerületi bizottság létesült.⁶

Felvetődik a kérdés: Milyen eszmei-politikai hatása volt ezeknek a jórészt magyar tagságot felölelő szervezeteknek a széles néptömegekre az áprilisi események előtti időszakban és milyenek lehettek forradalmi távlatai az agresszió és megszállás után, amely már akkor előrevetette árnyékát? Ebben a munkánkban felhasználjuk a vajdasági történelemtudomány néhány értékes tudományos értekezését, amely ezekre a kérdésekre is kiterjed.⁷

A vajdasági munkásmozgalom magyar részvevőinek további osztályharcos küzdelmére is döntően kihatott az új központi bizottság megalakulása 1937-ben. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban lett a HÍD című folyóirat a tartományi pártbizottság magyar nyelvű sajtószerve. Az akkori vajdasági magyar társadalomban az eszmei-politikai polarizáció egyre jobban kifejezésre jutott. A szervezett munkások osztályharcával szemben a vajdasági magyar burzsoázia egy részének éles jobbrafordulása és revíziós törekvései jutottak kifejezésre. Ezeknek a politikai törekvéseknek tápot adott a szomszédos ellenforradalmi Magyarország revíziós politikájának kezdeti sikere (a csehszlovákiai és erdélyi területek visszacsatolása), az 1940 decemberében megkötött jugoszláv—ma-

gyar „örökbarátsági szerződés” és a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség megalakulása.

A revizionista titkos propaganda, amely szertelen szociális demagógiával párosult, a munkásság egy részére is hatást gyakorolt. Ez a folyamat a további osztályharc és a várható megszállás elleni küzdelem távlatait az említett földrajzi térségben bizonyos mértékig leszűkítette. Ettől függetlenül azonban a pártszervezetek tovább erősödtek és újabb harcra kész tagokkal bővültek. A jobboldali erők politikai provokációjára a szervezett munkásság erélyesen válaszolt. Hasonló választ adtak az adai munkások is, amikor a helybeli revizionisták megrágalmazták Cseh Károlyt, a munkásmozgalom ismert vezetőjét.⁸

A párt és ifjúkommunista szervezetek további megerősödésére nagy csapást jelentettek az 1941. évi januári szabadkai letartóztatások, mivel ekkor a kerületi és a helyi bizottság, valamint az ifjúkommunista szervezetek 20 tagja is a börtönbe került. Ez a körülmény igen kedvezőtlenül hatott ki a kerületi bizottság hatáskörébe eső többi szervezet munkájára is. Ettől függetlenül bekapcsolódtak a március 27-i tüntetésekbe.

A további küzdelmeket kétségtelenül kedvezően befolyásolta, hogy az említett január első napjaiban letartóztatottakat április ötödikén a szabadkai kerületi bíróság egynapos tárgyalás után felmentette. Így az áprilisi háború napjaiban a pártszervezetekben teljes volt a létszám.

A Horthy-hadsereg bevonulását követő napok megtorló intézkedései és kivégzései nem a pártszervezetek, hanem a nacionalista félkatonai csetnik szervezetek tagjai, vagy pedig tagjaikká nyilvánított polgárok ellen irányultak. A Horthy-hadsereg egységei az áprilisi megszállás első napjaiban 181 személyt végeztek ki Szabadkán. Lazar Nešić, a kerületi bizottság titkára is az áldozatok között volt. A bevonulás második napján letartóztatták, majd mindmáig felderíthetetlen módon és helyen kivégezték.⁹ Ettől eltekintve létszámcsökkenés következett be a pártszervezetekben, mert a Jogi Karon dolgozó párttagok elhagyták a várost. Ugyanígy a žedniki tagok is, mivel ezek jórészt telepések voltak, s így távozni kényszerültek.

A pártszervezetek felújítása a legsúlyosabb és legkedvezőtlenebb politikai légkörben kezdődött meg. Ez az időszak a magyar burzsoázia és a munkásság egy részénél még a nemzeti felszabadulás illúziója volt. A munkásság egy része is gyors szociális reformokat remélt, mert nem volt tisztában a Horthy-rendszer mély antidemokratikus jellegével. Ugyanakkor a szláv lakosság a nemrégii összeomlás feletti mély lehangoltságban és az elkövetett atrocitások miatt rettegésben él. Ezért kezdetben nem sok remény volt a pártszervezetek létszámának gyarapítására. Kétségtelen azonban, hogy az újjászervező munka már április végén megindult. Ezt némileg megkönnyítette az a körülmény is, hogy a hatósági üldöztetéseknek június 22-éig, vagyis a német—szovjet háború kitöréséig főleg nemzeti jellege volt, pontosabban a nemzeti beállítottságú dél-

szlávok ellen irányult, s csak azután fordult a megszállók terrorja a kommunisták, illetve a népfelszabadító mozgalom ellen.

Már az újjászervező munka kezdetén a magyar tagság túlnyomó részében kifejezésre jutott az az óhaj, hogy a JKP keretében és soraiban folytassa a harcot. Csupán Berkes Péter háború előtti szabadkai szak-szervezeti szervező tett kísérletet, hogy felvegye a kapcsolatot a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségével, s ezáltal a mozgalomnak esetleg legalitást is biztosítson. Ez az akció azonban nem járt eredménnyel, nemcsak a többség jugoszláv orientációja miatt, hanem azért sem, mert a hatóságok nem engedélyezték a legális Szociáldemokrata Pártnak, hogy Bácska területén szervezeteket létesítsen.¹⁰

A tartományi pártbizottsággal a szervezeti kapcsolatok is gyorsan helyreálltak. Az április végi szabadkai helyi bizottsági értekezleten Radivoj Čirpanov, a tartományi pártbizottság tagja is részt vett, akit később a tartományi katonai bizottság vezetőjévé választottak. Ezen az értekezleten választották meg Mayer Ottmárt a kerületi szervezet titkárává. Határozatot hoztak még a pártsejtek és aktívák létesítéséről. Ezenkívül Wohl Lola azt a feladatot kapta, hogy fejtsen ki propagandatevékenységet a nők között és szervezze meg a propagandaanyag sokszorosító szolgálatát. Ugyanakkor Gotesman Tiborra hárult az ifjúkommunista szervezetek felújítása, Szabó Géza és Matko Vuković pedig a környező falvak régi munkásmozgalmi harcosait igyekezett bevonni a mozgalomba.¹¹

A további pártszervező munkában sem volt késés. Jugoszlávia Kommunista Pártjának ismert májusi tanácskozása után e hó derekán megtartották a tartományi pártvezetőség értekezletét is, amelyen a résztvevők a JKP májusi tanácskozásának szellemében elemezték a három megszállási övezetre osztott tartományban uralkodó politikai helyzetet. Ugyancsak elhatározták, hogy a tartományi pártbizottság kiáltvánnyal fordul Vajdaság népeihez. A szerb, horvát, magyar és német nyelven kinyomtatott kiáltvány 1941. június elején jelent meg.¹²

A tartományi pártbizottság előkészületeivel párhuzamosan folyt a szabadkai helyi bizottság megerősödése, illetve az észak-bácskai kerületi bizottság megalakulása is. Ebben az időszakban a pártszervező munkába bekapcsolódtak a háború előtti munkásmozgalom résztvevői: Grósz László, Tikvicki Géza és Josip Merković, majd röviddel ezután Kovács Antal és Singer Adolf. Ezenkívül jó néhány pártsejt és ifjúkommunista szervezet is megalakult. 1941 májusában és júniusában ismét harcra kész elvtársak kapcsolódtak a mozgalomba. Sajnos ezek közül Simokovich Rókus, Wohl Lola, Matko Vuković és mások hamarosan életüket is áldozták.¹³

Az észak-bácskai kerületi bizottság megalakulása meggyorsította a helyi bizottságok szervezeti előkészítését is. A zentai helyi bizottság megerősödéséhez is nagymértékben hozzájárult pl. Bakos Kálmán, az adai helyi bizottság titkára és a háború előtti szabadkai kerületi bizott-

ság tagja. Május végén azután mint már említettük Zentára érkezett Mayer Ottmár a pártszervező munka meggyorsítása végett. A helyi bizottságnak — melynek élén Molnár Péter állt — csupán magyar ipari munkások voltak a tagjai, a mezőgazdasági munkásokkal pedig kevés kapcsolata volt. Ezért Molnár Péter többször tárgyalt a kevi-pusztai Nagymélykúti Mátyással, a helyi mezőgazdasági munkások szervezetének felújítása érdekében. Ugyanakkor, miután dr. Gerő István május végén visszatért a becsei internáló táborból, az agitációs propagandatevékenységet kiterjesztették a szerb és zsidó lakosságra is. Egyébként a zentai kommunisták között is kifejezésre jutott a jugoszláv irányvonal elfogadása, bár az egyik résztvevő visszaemlékezése szerint Mayer Ottmár a május végi tanácskozáson kijelentette, hogy a JKP Központi Bizottságával nincs kapcsolatuk, mivel majdnem lehetetlen a Dunán való átkelés. Egyúttal kifejezte véleményét, hogy a JKP Központi Vezetőségének utasítása alapján esetleg fel kell venni a kapcsolatot a Kommunisták Magyarországi Pártjával.¹⁴

A szervező munka eredményeként Zentán május végén és június elején már hat pártsejt tevékenykedett, a hetedik pedig a Kevi-pusztán. Adán a helyi bizottság Bakos Kálmán vezetésével ugyancsak megerősödött és kibővült. Bakos legközvetlenebb szervezőtársai voltak: Cseh Károly, Halász József és Spang József.¹⁵

Az észak-bácskai kerületi bizottság szervezeti hatáskörében a helyi bizottságok a népfelkelés előkészítő fázisában megerősödtek Topolyán és Csantavéren. Egyes Tisza menti községekben (Kanizsa, Mohol) egyelőre nem sok sikerrel jártak az előkészítő kísérletek. A zentai helyi bizottságnak azonban sikerült kapcsolatokat létesítenie a péterréveai elvtársakkal.

Fontosnak tartanánk megemlíteni, hogy a pártszervező munka és észak-bácskai kerületi bizottság területén is annak a meggyőződésnek a jegyében folyt, hogy a német—szovjet viszony a megnemtámadási szerződés ellenére is állandóan romlik, s hogy hamarosan kirobban a háború. Ez pedig jeladás lesz a fasisztaellenes népfelkelésre Jugoszláviában és ezáltal Vajdaságban is.

Az előkészületek az észak-bácskai kerületi bizottságnál ebben az időszakban nem maradtak le a többi vajdasági kerületi bizottságoknál kifejtett pártpolitikai munka mögött. A propagandaanyag terjesztésében sem történt lemaradás, hiszen a május végi zentai helyi bizottsági értekezleten, amelyen Mayer Ottmár is részt vett, már kiosztották a JKP május elsejei felhívásának példányait. Az észak-bácskai kerületi bizottság propagandaanyaga is eljutott a helyi bizottságokhoz a későbbiek folyamán. Ebben a munkában Wohl Lola önfeláldozó munkát végzett és személyesen vitte a propagandaanyagot egyes községekbe, így Zentára is.

A tartományi pártbizottság július elejei többnyelvű felhívása ugyan-

csak az észak-bácskai kerületi bizottság közvetítésével jutott el a helyi bizottsághoz. Adataink vannak arról is, hogy pl. Zentán 1941 júniusában a pártsejtek ülésein felolvasták és megtárgyalták a felhívás szövegét.¹⁶

A szovjet—német háború kitörése után a tartományi pártbizottság június 23-án és 24-én értekezletet tartott, amelyen elhatározták, hogy a kerületi bizottságok mellett katonai parancsnokságokat létesítenek azaz a feladattal, hogy a harci tizedek és diverzánsegységek akcióit irányítsák. Ugyanakkor minden kerületi bizottsághoz kijelöltek egy tartományi pártbizottsági tagot, a pártpolitikai szervező munka és a hamarosan sorra kerülő harci tevékenység egybehangolására. Ekkor kitűnt, hogy a tartományi pártbizottság nem ismerte az észak-bácskai kerületi bizottság területén uralkodó helyzetet, mert Radivoj Čirpanovot bízták meg a helyzet kivizsgálásával és a kerületi parancsnokság megalakításával.

A tartományi pártbizottság, mielőtt kézhez kapta a központi bizottság 1941. július negyediki határozatát a fegyveres harc megindításáról, a népfelszabadító partizánalakulatok vajdasági parancsnokságával megtette a kellő intézkedéseket, hogy a tartományban is a legrövidebb időn belül megkezdődjék a megszállók elleni fegyveres harc. Vajdaságban akkoriban mintegy 1200 párttagot és 3 ezer ifjúkommunistát tartottak nyilván.¹⁷

Szükségesnek tartjuk, hogy először is elemezzük az egész bácskai népfelszabadító mozgalmat és harcot, mert csak ezáltal adhatunk pontos értékelést az észak-bácskai kerületi bizottság területén kialakult helyzetről a népfelszabadító mozgalom itteni jellegzetességéről, eredményeiről, fogyatékosságairól és a veszteségekről.

Bácskában valamivel később indult meg a harc, mint Bánátban, mert időbe telt, amíg az itt székelő tartományi pártbizottság utasításai Bácskába eljutottak. Ezekben a sorsdöntő napokban Bácskában körülbelül 400 párttag és 1200 ifjúkommunista volt. A tartományi pártbizottságból Radivoj Čirpanov irányította közvetlenül a bácskai szervező munkát és harcot, aki egyben a katonai bizottság vezetője is volt. Felügyelete alatt Újvidéken sikeresen működött az illegális propagandaanyag sokszorosító és terjesztő szolgálata. Hamarosan mintegy 40 helységben katonai tizedek, roham- és diverzán csapatok alakultak, amelyekbe 1500 harcra kész egyént vontak be. Július folyamán a kerületi, továbbá a járási és helyi pártbizottságok mellett katonai parancsnokságok alakultak. A megszállók elleni első fegyveres akcióra Bácskában 1941. július 19-én került sor és ez év október végéig mintegy 50 hasonló harci tevékenységet hajtottak végre: gabonát és kenderet gyújtottak fel, telefonpóznákat vágtak ki, ismert rendőrügynököket végeztek ki. A legnagyobb szabotázscselekményt Petrőcön hajtották végre, felgyújtották a kendergyár raktárát és kenderkészletét is.

Nem sikerült azonban partizánosztásokat alakítani, mint a szomszéd-

dos Bánátban és Szerémségben, mert az ellenség gyors és váratlan támadása nagy veszteséget okozott a népfelszabadító mozgalomnak.¹⁸

Úgy tűnik, hogy az észak-bácskai kerületi bizottság területén a többi bácskai kerületi bizottságokhoz viszonyítva a népfölszabadító harc szerényebb méretű volt. Ennek kétségtelenül sajátos okai voltak, objektívák és szubjektívák.

A Szovjet Szövetség hadba lépése az észak-bácskai kerületi bizottság területén is számos antifasiszta részére a harci tevékenység fokozását eredményezte. Ez abból is látható, hogy például Szabadkán 1941. június végén és július elején a párttagok száma 30-ról 60-ra, az ifjúkommunistáké pedig 40-ről ugyancsak 60-ra emelkedett. Ugyanakkor a rokonszervezők száma is elérte a százat, de a népi segílyt gyűjtők létszáma is hozzávetőlegesen ennyi volt.

Hasonló kedvező folyamat indult meg a helyi bizottságoknál is. A tartományi pártbizottsággal létrejött szervezeti kapcsolat is megerősödött. Ezáltal a JKP és az ifjúkommunista mozgalom központi vezetőségének kiáltványai az eszmei-politikai tevékenység forrásául szolgálhattak. A JKP Központi Bizottságának június 22-i kiáltványát például a népfelszabadító mozgalom minden tagja megkapta. Nagy példányszámban eljutott hozzájuk az ifjúkommunista szövetség tartományi bizottságának, valamint a tartományi pártbizottság augusztus 26-i kiáltványa is. Több száz példányban megkapták a Vesti és a Hírek példányait is, amelyeket a tartományi bizottság adott ki hetente kétszer. Ugyanakkor a diverzáns és harci cselekmények útmutatásául az 1905. évi Lenin-levél szolgált.

A tartományi pártbizottsággal a rendszeres kapcsolatokat az észak-bácskai kerületi bizottság küldöncök útján tartotta fenn, vagy pedig Radivoj Čirpanov által. Az említett propagandaanyagot azután a kerületi bizottság küldöncökkel juttatta el a helyi szervezetekhez.²⁰

A harc megindítására az észak-bácskai kerületi bizottság területén az előfeltételek, nézetünk szerint, kedvezőtlenebbek voltak, mint Bácska többi területén. A magyar polgári osztály jó része az új rendszert még ebben az időben is nemzeti felszabadítóként értékelte, a munkásság öntudatlan része szociális intézkedéseket, földreformot várt. Igaz, a bevonuláskor elkövetett atrocitások, amelyeket senki sem helyeselt, a Szovjetunió elleni hadba lépés, a megszálló hatóságok népszerűtlen intézkedései, a racionális ellátás bevezetése, a rögtönítélő bírások kihirdetése és a földreform elmaradása kiábrándulást hozott, s a lakosság túlnyomó többségének passzivitását eredményezte. Ez azonban még nem jelentette egyben a népfelszabadító harc támogatását is. Ugyanakkor a szláv lakosság még mindig a megszállás véres eseményeinek hatása alatt élt.

A szovjet—német háború kitérését egyelőre még nem követték tömeges letartóztatások. A megszálló hatóságok kezdetben a megfélemlítéssel próbálkoztak. Ezért a háború előtti munkásmozgalom ismert rész-

vevőit egyenként a hatóságok elé idézték, közölve velük, hogy ismerik kommunista múltjukat és megfenyegették őket, hogy súlyos következményei lesznek, ha a jövőben is hasonló tevékenységet folytatnak. Egyeseket azonban internáltak, ahonnan csak jóval később szabadultak. Cseh Károly ismert munkásmozgalmi harcos például sohasem tért vissza.

A pártszervezetek azonban a szovjet—német háború kitörése után is tovább folytatták tevékenységüket. Fogyatékoságként említhetjük meg, hogy nem fordítottak kellő figyelmet az illegalitásba vonulásra, s nem létesítettek megfelelő bázisokat. Ennek a mulasztásnak később súlyos következményei voltak.

Külön kérdés, hogy mennyire állt harci feladata magaslatán az észak-bácskai kerületi bizottság és ennek titkára Mayer Ottmár, valamint a többi helyi bizottság?

Mayer Ottmár 1941 májusában és júniusában a kerületi bizottság szervezeti megszilárdításán kívül nagy figyelmet fordított a helyi pártbizottságok munkájára is. Ezt bizonyítja a helyi bizottság értekezletein való részvétele is. A tartományi pártbizottság, de főleg Radivoj Cirpanov mégsem lehetett megelégedve az elért eredményekkel, mert javaslatára Grósz Lászlót választották meg a kerületi bizottság titkárává, de Mayer Ottmár továbbra is a kerületi bizottság tagja maradt. Ezenkívül a hamarosan megalakuló és a kerületi pártvezetőség mellett működő partizánosztag-parancsnokság élére is. Mayer Ottmárt jelölték, politikai biztosnak pedig Grósz Lászlót. Tagjai voltak még ezenkívül Tikvicki Géza és Joso Merkovici.²¹

Bácskában 1941 júliusában alakult meg az újvidéki partizánosztag s már e hónap 25-én (a Római Sándoknál) súlyos veszteséget szenvedett a megszállók fegyveres erőivel vívott harcban. A sajkási partizánosztag pedig csak ez év decemberében szerveződött. Az észak-bácskai kerületben tehát nem volt partizánosztag, de mégcsak kisebb partizáncsoport sem. Harci tizedek és diverzáncsoportok alakítására, azonban komoly erőfeszítések történtek. A harci vállalkozások megkezdésének előfeltétele azonban a harcképes emberek felfegyverzése volt. Erre vonatkozólag nem értek el figyelemre méltó eredményt. Az áprilisi összeomlás napjaiban Észak-Bácskában és a Tisza mellékén is sok eldobott fegyver volt, főleg az utak mentén. Ebben az időszakban a pártszervezetek nem indítottak fegyvergyűjtési akciót. Igaz, vannak adatok arról, hogy Zentán az Olajos Mihály által vezetett ifjúsági csoport, a harci készülődés során egy puskát és némi lőszert szerzett és ezt elrejtette. Urbán János ismert írónk, a Tűzsziget II. című munkájában ugyancsak említést tesz arról, hogy Adán a háború után régebben elrejtett fegyverek kerültek elő, amelyet feltehetőleg a háború alatt a népfelzabardító mozgalom résztvevői gyűjtöttek össze és helyeztek készenlétebe. Mindez azonban megközelítőleg sem volt elegendő komolyabb harci cselekmények megindítására.

A diverzáns- és szabotázs-cselekmények megszervezésében kétségtele-

nül Szabadkán érték el legtöbb eredményt. A kisebb harci csoportok megalakítását és a harci vállalkozásokra való előkészítését azonban nem követte a szervezett illegalitásba való visszavonulás (rejtekhelyek, bázisok) előkészítése is. Így történhetett meg, hogy a megszálló hatóságok július második felében minden különösebb nehézség nélkül letartóztatták Grósz Lászlót, és még néhány háború előtti ismert munkásmozgalmi vezetőt. Július 27-én ugyanis a városban megszervezték az úgynevezett magyar kenyér ünnepét, amelyen Horthy Miklós kormányzó is részt vett. A hatóságok elővigyázatossági intézkedéseket tettek és így került sor az említett letartóztatásokra. A bácskai első harci cselekmények végrehajtása után a hatóságok Szabadkán 1941. augusztus második és 10-e között mintegy 30 párttagot tartóztattak le. Jó részüket a vizsgálat után szabadon bocsájtották, hatukat azonban a topolyai internáló táborba vitték.²²

Ennek ellenére a városban a gabonagyűjtogatási akciókra mintegy 10 csoportot szerveztek. Az eredeti célkitűzés itt is megegyezett a tartományi pártbizottság elképzeléseivel: a gabona egy részének megsemmisítése csökkenti a kiszállítást Németországba.

Az augusztus 11-i első gyűjtogatási akció azonban nem a legjobban sikerült. A legnagyobb hiba az volt, hogy olyan egyént is beavattak a tervbe, aki mindent elárult a rendőrségnek. Ezután következett a gyűjtogatásban részt vett ifjúkommunisták letartóztatása, és Hegedűs Ferenc, valamint Liht József kivégzése. A többiek, mivel még nem voltak nagykorúak, súlyos börtönbüntetést kaptak. Itt utalunk arra is, hogy a letartóztatott forradalmárok milyen bátor magatartást tanúsítottak, és nem árulták el szervezetüket. A kerületi katonai parancsnokság tehát zavartalanul folytathatta munkáját a rohamcsoportok szervezésén, és a harci vállalkozások előkészítésén. Ebben az időszakban négy ilyen harci csoport alakult, amelyekbe 12 párttagot osztottak be. A rohamcsoportok tagjai a benzinszállító vasúti szerelvényeket figyelték és más vasúti objektumok elleni szabotázsakciókat szerveztek, adatokat gyűjtöttek a kaszárnyákban elhelyezett katonaság létszámáról, fegyverzetéről stb.²³

A városon kívül az észak-bácskai kerületi bizottság területén a gabonagyűjtogatásra és a harci csoportok megalakítására ugyancsak megtették az előkészületeket. Végrehajtásukra azonban nem került sor. Ennek főleg szubjektív okai voltak. Legtöbbször megosztottak a vélemények az ilyen akciók helyességéről; egyesek megkérdőjelezték ezek katonai értékét. Aligha érthetünk egyet azon értékelésekkel, hogy ezek a szervezetek nem voltak harci feladataik magaslatán, kétségtelen azonban, hogy Zentán, Adán és másutt is a talpon álló búzában kellett volna elvégezni a gyűjtogatásokat. Ezenkívül voltak, akik kifogásolták a gyűjtogatásokat azért is — mint ahogyan Adán állították —, mert a községben nem volt nagybirtok és így a szegény földművesek szenvedtek volna kárt. Ezért az akciók elnapolását javasolták, a szovjet ej-

tőernyősök megérkezéséig, mert csak szovjet segítséggel remélték a győzelem kivívását.

A tartományi pártbizottságnál a szovjet—német háború kitörése után túlzottan kifejezésre jutott a háború gyors befejezésébe vetett remény. Persze ez nemcsak vajdasági jellegzetesség volt. A JKP Központi Bizottsága is kezdetben a fasiszta Németország gyors vereségére számított. Az észak-bácskai kerületi bizottság területén ezért a gyors szovjet győzelembe és a szovjet ejtőernyősök megérkezésébe vetett hit dominált. Egyes helyeken — Topolyán, Zentán és Adán — úgyszólván ettől tettek függővé a harci cselekmények megindítását, mert nézetük szerint csak ekkor számíthatnak sikerre. Ezért megszervezték az éjjeli és nappali megfigyelő szolgálatot. Eleinte az ejtőernyősök tömeges harci egységekben való érkezését várták, később kisebb csoportokra számítottak és polgári ruhákat, kötszert gyűjtöttek. Elsősegélynyújtó tanfolyamokat is szerveztek. A szovjet ejtőernyősök megérkezésébe vetett reményekkel és várakozásokkal párhuzamosan tervek készültek a középületek elfoglalására, az ellenséges katonaság megsemmisítésére vagy leszerelésére, s a közvetlen hatalomátvételre.

Az észak-bácskai kerületi bizottság kapcsolatai júniusban és július első felében a zentai és adai helyi bizottsággal rendszeresek voltak. Mayer Ottmár és Grósz László többször is részt vettek a helyi bizottságok ülésein, követelve az akciók azonnali megindítását. Később ezek a kapcsolatok gyengültek. Legtartósabb volt az együttműködés a topolyai helyi bizottsággal. A Szabadka körüli falvakkal nem jöttek létre szilárd kapcsolatok, bár a kerületi bizottság tagjai összeköttetésben voltak a tavankuti, žedniki és bajmoki ellenállási mozgalom képviselőivel. A kerületi bizottság nem is fordított nagy figyelmet a falvakkal való tartós kapcsolatok kiépítésére, mert a Vörös Hadsereg gyors győzelmére számított.²⁴

A tömeges letartóztatások már 1941. augusztus 20-án megkezdődtek Topolyán. Ezután az ellenségnek hasonló szabadkai és Tisza melléki akciói következtek, de csak körülbelül három héttel később. Ez alatt lehetőség lett volna a szervezett visszavonulásra, s ezzel csökkentek volna az 1941. évi nagy veszteségek, amelyek hosszú időre megbénították a mozgalmat. Nem szabad azonban arról sem megfeledkezni, hogy az ellenség az egész vajdasági népfelszabadító mozgalomnak súlyos és fájdalmas veszteségeket okozott.

Az észak-bácskai és a Tisza melléki népfelszabadító mozgalom 1941. évi szerény eredményei a népfelszabadító mozgalom és harc integrális részét képezték, és részvevőire is úgy kell tekinteni, hogy el nem halványuló érdemeket szereztek a fasiszmus elleni küzdelemben.

Jegyzetek

- ¹ Mészáros Sándor: Radnički pokret u Bačkoj između 1890 i 1918, Újvidék, 1975, 305.
- ² Dubaić, Milan: Organizacija KPJ i SKOJ-a u Subotici 1941., Vojvodina 1941. Újvidék, 1967, 311—346.
- ³ A vajdasági forradalmi munkásmozgalom fejlődésének rövid története. Újvidék 1969, 68.
- ⁴ Tagja voltak: Lazar Nešić, Mayer Ottmár, Matko Vuković, Bakos Kálmán (Ada) és Milutin Morača (Žednik). Egyedül ő élte túl a háborút (Milan Dubaić: Idézett mű, 312.)
- ⁵ Írásainkban csak a szabadkai kerületi bizottság hatásköre alá eső szervezeteket említjük meg.
- ⁶ Milan Dubaić, Idézett mű, 312.
- ⁷ Dobos János: Antifašistički pokret otpora u Senti 1941. god. Vojvodine 1941. 223—253.; Urbán János, Tűzsziget II. Újvidék, 1980.
- ⁸ Urbán János, I. m. 268—169.
- ⁹ A megszállók háborús bűneit vizsgáló bizottság adatai (Dubaić Milan, I. m. 313.)
- ¹⁰ I. m. 317.
- ¹¹ I. m. 316.
- ¹² A vajdasági forradalmi munkásmozgalom fejlődésének rövid története, 84.
- ¹³ Dubaić Milan, I. m. 316—317.
- ¹⁴ Zentai Történelmi Levéltár, Székely Ilona visszaemlékezései 213/1. ieltári szám
Dobos János is említi feltüntetett munkájában, 249.
- ¹⁵ Urbán János, I. m. 285—295.
- ¹⁶ Dobos János, I. m. 239.
- ¹⁷ A vajdasági forradalmi munkásmozgalom fejlődésének rövid áttekintése 1870—1950. 85.
- ¹⁸ Leksikon, Narodnooslobodilački rat i revolucija u Jugoslaviji 1941—1945, Belgrád, 1981, 42—43.
- ¹⁹ Milan Dubaić; I. m. 318.
- ²⁰ I. m. 319.
- ²¹ I. m. 320.
- ²² I. m. 319.
- ²³ I. m. 321.
- ²⁴ I. m. 321.